

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЗА ДОКТОРСЬКИМИ ПРОГРАМАМИ У США

У статті здійснено аналіз досвіду підготовки фахівців за докторськими програмами в США, визначено моделі докторської підготовки; висвітлено чисельні показники докторантів і функціонування національних програм; окреслено поетапну систему докторської підготовки: навчальні курси та дослідницьку роботу; розкрито особливості післядокторської підготовки; з'ясовано проблеми докторської підготовки та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: докторська підготовка, докторські програми, навчальні курси, дослідницька робота, післядокторська підготовка.

В статье осуществлен анализ опыта подготовки специалистов по докторским программам в США, определены модели докторской подготовки; освещены численные показатели докторантов и функционирования национальных программ; подана поэтапная система докторской подготовки: обучение и исследовательская работа; раскрыты особенности последдокторской подготовки; установлены проблемы докторской подготовки и пути их решения.

Ключевые слова: докторская подготовка, докторские программы, учебные курсы, исследовательская работа, последдокторская подготовка.

Analysis of the USA doctoral education experience is held in the article, doctorate models are determined; quantitative indexes of doctoral candidates and national programs functioning are enlightened; phased doctorate system (training courses and research work) is described; peculiarities of postdoctoral education are revealed; doctoral education problems and ways of solving them are cleared up.

Key words: doctoral education, doctoral programs, training courses, research work, postdoctoral education.

В умовах європейської інтеграції України та глобалізаційних процесів постає необхідність щодо об'єктивного вивчення зарубіжного досвіду з метою впровадження кращих світових надбань у вищу освіту, зокрема підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру. Наукове зацікавлення американською моделлю освіти зокрема, докторськими програмами (в Україні – аспірантура) зумовлене не тільки визнанням у світовому масштабі, але й з огляду на її конкурентоспроможність, ефективність, інноваційність, загалом потужний науковий потенціал, що становить національну безпеку будь-якої країни. Саме тому підвищення інтересу до підготовки висококваліфікованих кадрів у США простежувалося майже одночасно в європейських країнах. Зважаючи на це, у висновках Болонського семінару «Ступені третього циклу: компетентності і кар'єра дослідника», який відбувся в Гельсінкі (2008 р.), зазначалося, що потрібно розвивати

і підтримувати привабливі кар'єрні шляхи для здобувачів та володарів докторських ступенів і використовувати досвід США щодо збирання інформації про успішних докторантів та їх кар'єрний розвиток [2, 108].

Упродовж останніх десятиріч у дослідженнях українських учених відображено різні аспекти функціонування системи освіти в США: розвиток педагогічної освіти і засобів формування педагогічної майстерності вчителів у США (В.Гаргай, Т.Кошманова, М.Красовицький, Р.Роман), управління науковою роботою в університетах США (А.Сбруєва), діяльність державних і недержавних закладів вищої освіти США (О.Романовський), структура вищої освіти США (Л.Кнодель), докторська підготовка з державного управління та у високореєтингових університетах США (Ж.Таланова) та ін.

Метою нашої статті є аналіз досвіду підготовки фахівців за докторськими програмами в США. Основні завдання полягають у:

визначенні моделей докторської підготовки; висвітленні чисельних показників докторантів і функціонування національних програм; з'ясуванні поетапної системи докторської підготовки: навчальних курсів та дослідницької роботи; розкритті особливостей післядокторської підготовки; окресленні проблем докторської підготовки та шляхів їх вирішення.

Передусім заслуговує на увагу те, що керівництво вищою освітою в країні є децентралізованим, оскільки згідно з 10-ю поправкою до Конституції США, система освіти підпорядкована органам управління окремих штатів [3]. Докторська освіта в США відображає суспільство, в якому вона функціонує, з великою демократичністю та різноманіттям організацій і пропозицій вищих шкіл, що офіційно відповідають за докторські програми в дослідницьких університетах, у порівнянні одного штату з іншим [18]. Підтримуємо думку В.І.Байденка та Н.А.Селезньової про те, що підготовка докторантів в США здійснюється в системі освіти, головною особливістю якої є насамперед незалежність та академічна свобода [1].

Слід нагадати, що в США, на відміну від багатьох європейських країн, історично визначено один науковий докторський ступінь, який відповідає нашому ступеню кандидата наук. Водночас від передбачає дві моделі: перша – загальнонаукового спрямування з присудженням академічного ступеня доктора філософії (PhD), друга – професійного призначення і завершується присудженням ступеня (кваліфікації) професійного доктора, наприклад, DEd (доктора з освіти). Докторські програми типу PhD насамперед пов'язані з фундаментальними природничими, соціальними, гуманітарними науками, мають предметне спрямування та спеціалізацію [7].

Особливо сьогодні затребуваним в американському суспільстві, за твердженням Дж. Тейлора, є професійний докторат [16]. Донедавна вважалося, що в США є лише класична англосаксонська модель докторського ступеня PhD, натомість присудження професійного доктора було запроваджено ще в 20-х роках минулого століття і нині ця модель поширена в багатьох галузях: охороні здоров'я, геології, медицині, фізіотерапії, освіті, інженерії та ін. Крім того, появляються нові форми докторських програм, які після закінчення дають можливість займати посади в корпораціях, що

передбачають використання і впровадження набутих знань, а не безпосередньо дослідницьких навичок як таких [15].

Здебільшого докторський ступінь отримують після завершення навчання в магістратурі за спорідненими напрямками. У деяких випадках можливе здобуття докторського ступеня на основі бакалаврського академічного ступеня [8]. Отримання ступеня бакалавра є базовою вищою освітою і для більшої частини студентів навчання у ВНЗ на цьому етапі завершується. Близько 15-20% студентів продовжують своє навчання в магістратурі, з яких лише 5-7% вступають на докторські програми.

Аналізуючи кількісні показники щодо чисельності докторантів, Л. Боррелл-Деміан за матеріалами звіту «Більш інтенсивний та інтегрований Європейський освітній простір» (2009 р.) зазначає, що в 2005 р. в країнах ЄС було підготовлено 100000 докторів, в Японії – 15000 осіб, в США – 53000 осіб [9]. На душу населення в країнах ЄС докторський ступінь присуджують на 15% більше ніж в США і на 23% більше ніж в Японії. У період з 2000 р. по 2005 р. простежується середньорічне збільшення випускників-докторантів: на 5% – в ЄС, 3,3% – в США і 4,6% – в Японії. Зокрема в США у 2010 р. докторантуру закінчили 61000 осіб, для порівняння в Німеччині – 25000 осіб [10].

Особливо привертають увагу кількісні характеристики докторантів, які приїхали з інших країн і навчалися за американськими докторськими програмами. Так, за даними Національного фонду науки США близько 70% іноземців, які захистили докторські дисертації, залишаються працювати у США. Як наслідок іноземці становлять сьогодні значну частину професорсько-викладацького складу американських університетів, зокрема від 25 до 40% професорів природничих і математичних наук, 25 % всіх докторів наук та інженерів. Це переконливо засвічує, що навчання іноземних студентів у США стало важливою складовою державної політики і має далекосяжні цілі, незважаючи на обмеження, запроваджені після подій 11 вересня 2001 р. [6; 18].

Докторські програми розробляються Американською асоціацією (AAU) на основі глибокого та перманентного аналізу, зокрема, впродовж декількох років комісія з числа університетських деканів і ректорів займалася вивченням докторської освіти в найбільш престижних уні-

верситетах США [1]. До структур, які сприяють вдосконаленню докторської підготовки, належать: рада шкіл післядипломної освіти (Council of Graduate Schools – CGS); Федеральний національний фонд науки (NSF); приватні фонди (наприклад, фонд Карнегі, фонд Вудро Вільсона та ін.), добродійні трасти П'ю та Атлантична філантропічна організація. Вони визначають сфери, які потребують розвитку докторської освіти і виступають з ініціативами щодо експериментального впровадження можливих рішень. Однак престиж докторських програм в США, на думку Дж. Уокера, здобутий насамперед завдяки успішній дослідницькій роботі факультетів, а не розробленні університетських програм, які дають докторський ступінь [18]. Очевидно, що за обсягом наукової продукції США займає перше місце – 30,8%, для порівняння Японія – 8,2%, Великобританія – 7,9%, Німеччина – 7,1%, Франція – 5,6%. [12].

Водночас модель підготовки майбутніх докторів наук в університетах США формується з урахуванням національних програм. Так, уряд США фінансує програми докторських стипендій ім. Едмунда Маски, програму ім. Фулбрайта тощо. При цьому, як правило, стипендію або грант легше одержати тим, хто збирається їхати в США на навчання в докторантурі [3]. Заслуговує на увагу програма підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів «Preparing Future Faculty» (PFF) [14].

Мета програми полягала в підвищенні якості освіти на основі підготовки нового покоління викладачів і спрямована на активізацію підготовки в дослідницьких університетах тих студентів, які досягли певних успіхів у наукових дослідженнях. Її поява зумовлена першими кроками глобалізаційних процесів у 90-х роках минулого століття, коли в США та інших розвинених країнах світу особливо актуальним постало питання щодо значної ролі методів і принципів інтенсифікації знань, телекомунікації, інформаційних технологій, що передбачало суттєві зміни у парадигмі підготовки кадрів для викладання у вищій школі [11]. Фінансове забезпечення здійснювали Асоціація американських коледжів і університетів (The Association of American Colleges and Universities – AAC&U), Рада аспірантур (The Council of Graduate Schools – CGS) та грантова підтримка за участю благодійних фондів (The Pew Charitable Trusts). Програма про-

дилася в три етапи. На першому етапі програми PFF (1994-1996 рр.) вдосконалювалися університетські функції відповідно до основних видів діяльності викладача університету: наукові дослідження, викладання та суспільна робота, яку виконує університет для суспільства. Упродовж другого етапу (1997 р.) здійснювався перехід програми PFF від статусу демонстраційних проєктів до національної моделі вищої освіти. На третьому етапі (1998-2001 рр.) було розроблено модель програм для природничих і математичних факультетів та згодом – для соціальних і гуманітарних наук. В основу програми PFF покладено кластерний підхід, що дає підстави для забезпечення майбутніх докторів місцем проведення практики та ознайомлення з іншими видами навчальних закладів і відповідними видами діяльності. У кластерному підході провідна роль надається структурному підрозділу (факультету, інституту), який співпрацює з іншими інститутами чи факультетами, що готує докторантів (магістрів). Управління кластером здійснює комітет, який приймає рішення щодо напрямку програми PFF, визначення і врахування ролі та обов'язків майбутніх викладачів, видів діяльності тощо. У цілому до участі в програмі PFF залучено майже два десятки асоціацій, спілок, національних рад, що підтверджує значення та місце зазначеної програми в суспільстві.

Докторські програми в американських дослідницьких університетах мають поетапну систему підготовки: навчальні курси та дослідницьку роботу, і тривають 4-6 років [5]. На першому етапі впродовж 2-2,5 років навчальних курсів докторант зобов'язаний освоїти навчальні дисципліни, скласти іспити та отримати диплом (свідоцтво) про навчання в докторантурі, який є юридичним документом [4; 13; 5]. На другому етапі проводяться наукові дослідження, відбувається процес підготовки, написання та захист наукової роботи, після чого видається диплом докторського ступеня. Зважаючи на це, постає наступна проблема – деякий відсоток докторантів успішно закінчують навчання, отримують диплом (свідоцтво) про навчання, однак не поспішають захищати дисертаційну роботу та отримувати відповідний докторський диплом [5]. Це пояснюється і тим, що не в усіх докторських програмах вимагається обов'язковий захист дисертаційного дослідження, тому частина студентів користуються цим.

Навчальні курси програми спрямовані на здобуття знань, формування компетентностей, готовності до пізнання новітніх здобутків у кожному предметному курсі та засвоєння методології дослідження. Іспити складаються з кожної навчальної дисципліни. Зміст та форми організації таких іспитів вказуються в освітній програмі предмета. Стосовно організації навчання, слід зазначити, що освоєння навчальних дисциплін та окремих частин докторської програми ґрунтується на системі кредитів. Так, для здобуття наукового ступеня доктора філософії з педагогіки (PhD in Education) в університеті Уолдена (США) необхідно отримати в цілому 122 кредити, зокрема, успішно завершити підготовчі курси (6 кредитів), у процесі яких розробити професійний план розвитку і план подальшого навчання; освоїти навчальні модулі (86 кредитів); провести усний захист дисертації (30 кредитів). [19]. У докторській програмі передбачено засвоєння навчальних курсів «Теорія дослідження, проектування і методи», «Статистичні дослідження», «Якість досліджень» тощо.

У Масонському університеті штату Джорджія (США) для здобуття ступеня доктора філософії з педагогіки (PhD in Education) не обов'язково мати ступінь магістра. Докторанти навчаються 5 років і зобов'язані отримати 55-65 кредитів. У перші два роки підготовка здійснюється на курсах з психології, педагогіки, методології та теорії педагогічного дослідження і педагогічної практики. Упродовж наступних трьох років докторанти працюють над дисертаційним дослідженням [20].

Дослідницька робота здійснюється за індивідуальним планом і включає дослідження проблеми в галузі та написання дисертації. Для нагляду за виконанням дисертаційного дослідження створюється комісія на чолі з керівником дослідника, яка визначає відповідність дисертації стандартам та на предмет оригінальності дослідження. Науково-дослідна робота докторанта може проводитися в режимі online та основною вимогою є систематична участь докторанта в обговореннях. У цілому дослідницька робота оцінюється за публікаціями, активною участю в конференціях і визнанням результатів наукового дослідження (індекс цитування). Після завершення навчання подається проспект дисертації і проводиться усний її захист. Здебільшого в університетах

не призначають незалежних експертів при проведенні захисту, обмежуються рецензіями наукового керівника та відгуками з боку членів дисертаційної колегії університету, де проводиться захист [5].

Крім докторської підготовки в провідних американських університетах здійснюється і формалізована післядокторська підготовка терміном 3 роки та виплатою стипендії [7]. Студентом післядокторської підготовки може стати особа, яка отримала ступінь PhD, або яка перебуває на завершальному етапі успішного здобуття докторського ступеня, про що підтверджено керівником департаменту чи директором навчання в доктораті. Упродовж перших двох років стипендіати-дослідники виконують дослідження та викладають (у неповний робочий день) два курси на рік у відповідному департаменті чи за міждисциплінарною програмою. На третьому році стипендіат викладає один курс у першому семестрі та останній семестр присвячує дослідженням у режимі повного робочого дня. Післядокторська підготовка є важливим етапом з огляду на перспективу кар'єрного росту та можливість претендувати на посади постійних викладачів або самостійних дослідників в академічних галузях.

У цілому, аналізуючи стан докторської підготовки, слід відзначити, що США впритул підійшли до виробництва знань дійсно нового покоління, що здобуваються в надрах наукової спільноти і здійснюють вплив на життя суспільства загалом [18]. Особливості дослідницької діяльності полягають у тісній взаємодії з органами влади та іншими впливовими організаціями з метою формування загальнонаціональних вимог післядипломної освіти і сприяння вільного фінансування для розвитку докторської освіти.

Водночас в американській докторській підготовці простежуються деякі проблеми [18]. Зокрема, багато тих, хто може здобути докторський ступінь, не поступають на докторські програми; відбувається зростання демографічних проблем, що призводить до суттєвих змін у вікових параметрах докторантів; посилюється конкуренція з боку інших країн, які вживають рішучих заходів з метою створення сильних післядипломних докторських програм.

Актуальними залишаються соціальні та економічні чинники, які негативно впливають на

докторську підготовку. Насамперед, виникає небезпека щодо пониження рівня освіченості в галузі математичних знань, що призведе до вступу на докторські програми менш кваліфікованих випускників вузів. Крім того, передбачається, що оскільки в 2015 році на міжнародну міграцію буде припадати більше половини приросту населення, постане необхідність про додаткову освітню підготовку для нових громадян США. Зростає чисельність претендентів зі зміненою мотивацією, з точки зору, вікових, сімейних і трудових чинників. Збільшується попит на докторські програми американців, які працюють і мають наміри щодо кар'єрного зростання. Водночас залишається відносно великий відсів докторантів (40-50%) і зберігається досить тривалий термін докторської підготовки (5 років – 25 %, 7 років – 45 %) [18].

З метою вирішення зазначених проблем, американські експерти закликають усі інституції, які беруть участь у підготовці докторів наук – університети, роботодавці, вищі посадові особи, вжити дієвих заходів щодо їх запобігання. Зокрема, університетам вони пропонують: виявляти та залучати до післядипломної освіти талановитих студентів; аналізувати стан щодо завершення докторської освіти та показники її якості; розширювати можливості для неакадемічної кар'єри; надавати докторантам інформацію про кар'єрні можливості позаакадемічного середовища; суттєво покращувати підготовку викладачів для післядипломних шкіл, ураховуючи сучасні освітні технології, демографічні тенденції в країні та старіння професорських кадрів; здійснювати підвищення професійної кваліфікації як одного з важливих напрямів післядипломної освіти [Там само].

Роботодавці покликані розвивати співробітництво з університетами (виділення стипендій, розширення можливостей для стажування, матеріальна підтримка докторантів із незабезпечених верств населення тощо); інформувати громадськість про компетенції, які можуть користуватися попитом на ринку праці майбутнього.

Вищим посадовим особам необхідно: гарантувати доступність докторської освіти для більшої частини американських громадян; офіційно погоджувати та реалізовувати ініціативу щодо сприяння розвитку магістерської та док-

торської освіти, зокрема, підтримки докторської підготовки «COMPETES» у галузях, які мають стратегічну спрямованість; забезпечити модернізацію федеральних програм докторської підготовки та відповідних стипендіальних програм з урахуванням зростання вартості післядипломної освіти; змінити порядок надання віз для міжнародних студентів з метою надання іноземним студентам можливості вступати до американських післядипломних шкіл та залишатися в США після здобуття наукового ступеня [18].

Узагальнюючи досвід докторської підготовки фахівців у США, особливої уваги заслуговують прогностичні погляди американських експертів [Там само]. Передусім великого значення в підготовці дослідників надається післядипломній освіті, яка визначається стратегічним ресурсом США, і її зміцнення – це інвестиції в майбутнє. Американські фахівці констатують нову реальність у глобальному світі: з одного боку, системні зміни в Європі зумовили появу уніфікованих та погоджених стандартів, з іншого – незважаючи на стабільно високий рівень докторських програм в післядипломній освіті США, їх якість в інших країнах також зростає.

Таким чином розвиток глобалізаційних процесів в усіх її проявах детермінує необхідність змін у світовій освітній системі і, зокрема, у докторській підготовці США. З метою вдосконалення підготовки докторів наук простежується розвиток нового типу партнерства між державою, бізнесом та університетами, спрямованого на задоволення запитів ринку праці. Здійснюється залучення до підготовки докторантів не тільки державних ресурсів, але й коштів бізнесових корпорацій, приватних благодійних фондів, конкурсних грантів, призначених для розвитку інноваційних технологій. Відбувається збільшення попиту на професійних докторів, що зумовлює їх роботу на посадах за комерційними контрактами, консультуванням бізнесових структур, дослідницьких організацій та урядових агенцій. Осмислення особливостей підготовки за американськими докторськими програмами в США з урахуванням Болонських вимог визначить можливості, шляхи та умови використання прогресивних ідей цього досвіду на вітчизняному освітньому ґрунті.

Література:

1. Байденко В. И. Селезнева Н. А. Пути совершенствования докторской подготовки: Европа и США (статья третья) / Высшее образование в России. – № 11, 2011. – С.100-112.
2. Болонский процес: 2007-2009 годы. Между Лондоном и Левеном / под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 302 с., с 108.
3. Кнодель Л. Структура вищої освіти США на сучасному етапі розвитку суспільства [Електронний ресурс] : http://www.social-science.com.ua/jornal_content/412/516e7b59d5d14de1749dbf237f5ca78c.
4. Миклебуст Ян Піттер і Нілсен Рун, Аналіз практики реформи докторської освіти в Європі / Докторські програми в Європі та Україні: Матеріали міжнар. конф. «Впровадж. принципів третього циклу вищ. освіти Європ. простору в Україні» / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.»; Наук. ред., упоряд. В. Моренець. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – 98 с. – С. 6 – 16.
5. Поживілова О.В. Загальні тенденції модернізації докторських студій в європейському регіоні // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка. Збірник наукових праць. Серія «Педагогіка». Проблеми формування ціннісних орієнтирів професійної діяльності. – Харків. – 2005. – С.172-184.
6. Смолікевич Н. Вища освіта США: організаційно – педагогічні аспекти привабливості для студентів-іноземців / Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – 2008. – Вип. 23. – С. 194-201.
7. Таланова Ж. В. Докторська підготовка в країнах високорейтингових університетів – США і Сполученому Королівстві / Ж. В. Таланова // Науковий вісник Волинського нац. унту ім. Лесі Українки / Волин, нац. ун-т ім. Лесі Українки; гол. ред. І. О. Смолюк. – Луцьк : ВНУ, 2010. – Вип. 13. – С. 173-179. – (Серія: Педагогічні науки).
8. Таланова Ж. В. Структура і склад докторських академічних програм з державного управління в США / Ж. В. Таланова // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (28 трав. 2004 р., Київ) / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАЛУ, 2004. -Т. 1.-С. 401-403.
9. Borrell_Damian L. Doctoral Training beyond 2010 // Conference «Universities 2020». 17 June 2010. Salamanca, Spain. URL: www.eua.be.
10. De Sand M. Support of doctoral candidates from «difficult subjects» for careers outside academia. URL: www.fu2berlin.de/drs.
11. Duderstadi J.J. Preparing future faculty for future universities // Liberal Education. – 2001 –V.87. – №2. – P.24-31.
12. Gibbs W.W. Lost sciences in the Third World // Sciences American. – August, 1995. – P. 76.
13. Sadlak J. Doctoral Studies and Qualifications in Europe and the United States: Status and Prospects. – Paris, UNESCO, 2004] – P. 279-298. , с.285.
14. Preparing Future Faculty Program: Brochure, 2004. – URL: http://www.preparing_faculty.org/Brochure.pdf.
15. Schreiterer U. Concluding Summary. Form Follows Function: Research, the Knowledge Economy, and the Features of Doctoral Education // Higher Education in Europe. 2008. V. XXXIII. № 1. P. 149–158. URL: http://www.cepes.ro/publications/pdf/hee_eng_pdf/he1_08.pdf.
16. Taylor J. Quality and Standards: The Challenge of the Professional Doctorate // Higher Education in Europe. 2008. V. XXXII I. № 1. P. 65–88. URL: http://www.cepes.ro/publications/pdf/hee_eng_pdf/he1_08.pdf.
17. The Path Forward: The Future of Graduate Education in the United States. URL: http://www.fgereport.org/rsc/pdf/CFGE_report.pdf.
18. Walker G. Doctoral Education in the United States of America // Higher Education in Europe. 2008. V. XXXIII. № 1. P. 35–48.
19. URL: <http://www.guidetoonlineschools.com/online-schools/walden-university>.
20. URL: <http://www.tscruggs./gmu.edu>.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2011 р.